

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra výtvarné výchovy

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

O mýtu a věčném návratu v umění
On Myth and Eternal Return in Art

Karolína Novotná

Vedoucí práce: doc. ak. mal. Zdenek Hůla
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Výtvarná výchova se zaměřením na vzdělávání

Odevzdáním této bakalářské práce na téma „O mýtu a věčném návratu v umění“ potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně, za použití v práci uvedených pramenů a literatury.

Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

17.4. 2021 v Praze

Poděkování

Chtěla bych poděkovat panu doc. ak. mal. Zdenku Hůlovi za vedení práce a cenné rady, které mi pomohly tuto práci zkompletovat.

ABSTRAKT

Bakalářská práce *O mýtu a věčném návratu v umění* má za cíl představit a propojit pojmy jako jsou mýtus, rituál, archetyp, praobraz, obraz a návrat. V práci se zabývám poutí a labyrintem, jako cestou člověka životem, v níž hledá symboly a odkazy v obrazech, které se stávají průvodci na cestě.

Teoretická práce je rozdělena na tři části – Mýtus, Návrat a Obraz. Všechny tři jsou pak propojeny právě onou poutí, cestou či nití, kterou člověk po cestě nalézá.

Téma obrazu je stěžejní ve všech třech částech této práce, protože jen díky němu, se neviditelné stává viditelným.

V didaktické části představuji výtvarnou aktivitu, která je zaměřena na Návrat v umění, k počátkům umění a kultury samotné – k jeskynním malbám.

Ve výtvarném projektu se snažím celé téma mé bakalářské práce uchopit výtvarně, vytvořením malé knihy, která je tištěna na pauzový papír. Je zde kladen důraz na propojenost mezi stránkami „minulými, nynějšími a budoucími“.

Poslední částí je příloha, která obsahuje výtvarné práce na téma „Labyrint“, které vytvořili mí přátelé na základě mého zadání. Každý k labyrintu přistoupil z jiného úhlu a vytvořil tak svůj osobitý pohled na dané téma.

KLÍČOVÁ SLOVA

mýtus, rituál, obraz, archetyp, návrat

ABSTRACT

The bachelor thesis *On Myth and Eternal Return in Art* aims to introduce and connect concepts such as myth, archetype, primordial image, image and return. The thesis is focused on pilgrimage and labyrinth as a journey of a man through a life, in which he looks for symbols and links in pictures that are becoming guides on the way.

The theoretical part of my thesis is divided into three parts – Myth, Return and Picture. All three parts are connected by pilgrimage, that journey, a thread which one finds on the way but the theme of the image is central in all three parts, because only thanks to it, the invisible becomes visible.

In the didactic part I present an artistic activity, which is focused on the return in art, to the beginnings of art and culture itself – to cave paintings.

In the art project I try to take the whole topic of my bachelor thesis artistically by creating a small book, which is printed on pause paper, so the accent is focused on the connection between the pages "past, present and future".

The last part is the appendix, which contains artworks on the theme of the „Labyrinth“, which were recreated by my friends based on my task. Each approached the labyrinth from a different angle and thus created their own special view of the theme.

KEYWORDS

myth, ritual, image, archetype, return

Obsah

Úvod	6
1 Mýtus	7
1.1 Mýtus o Ariadnině niti	7
1.2 Mýtické příběhy ve světě	7
1.3 Lidové mýty	8
1.4 Dnešní člověk a mýtus	9
1.5 Mýtus a kolektivní nevědomí	11
1.6 Napodobování gesta	12
1.7 Gesto a rituál	13
1.8 Mýtus o stvoření	15
1.9 Mýtus z pohledu umění a dnešní doby	17
2 Návrat	20
2.1 Archetypy a opakování	20
3 Obraz	23
3.1 Obraz	23
3.2 Medium is message	25
3.3 Symboly – odkazy v Obrazech	25
3.4 Nít v obrazech	28
Závěr	30
Popis didaktického úkolu	32
Popis výtvarného projektu	36
Seznam příloh (obrázků)	46

Úvod

Jako námět své bakalářské práce jsem si vybrala téma „O Mýtu a věčném návratu v umění“, a to proto, že mě téma Návratu vždy zajímalo, ať už z hlediska každodennosti lidských úkonů, nebo těch velkých Návratů v životě, které svým způsobem definují a „dláždí“ naši životní cestu. Stěžejní inspirací pro mne byly knihy Mircea Eliadeho *Mýtus o věčném návratu*, výbor z díla C.G. Junga *Archetypy a nevědomí* a *Myšlení obrazem* od Miroslava Petříčka. Při přečtení těchto knih jsem si uvědomila, že spolu tvoří jednotný, vzájemně se doplňující celek (Obraz), který mě inspiruje k hlubšímu uvědomování si běžných životních úkonů (gest) a nabádají mě k hledání hlubších souvislostí minulosti a přítomnosti.

Prostředkem k tomuto hledání jsou Obrazy, mýtické obrazy, archetypy, které jsou hluboce zakořeněny v mysli člověka. Utváří jej i společnost, ve které žije. Jsou to vnitřní praobrazy, které jsou znova a znova naším vědomím objevovány. Archetypy jsou „mosty“, které nás spojují s minulostí a živou tradicí, která se neustále předává (zpřítomňuje) z generace na generaci prostřednictvím Obrazů.

Carl Gustav Jung v jedné ze svých přednášek řekl: *„Archetypy jsou jako koryta řek, jež opustila voda, po době blíže neurčité je však může znovu vyhledat. Archetyp se podobá starému vodnímu toku, jehož vody života tekly dlouho a hluboce se vryly do země. A čím déle se toho směru držely, tím je pravděpodobnější, že se tam dřív či později znovu vrátí.“*

Ve své bakalářské práci bych se chtěla právě navracet k onomu „starému vodnímu toku“, který tady stále protéká, ale my se z něj již neumíme „napít“. Někdo tu schopnost ještě má a snaží se pak tento Obraz převést třeba na malířské plátno nebo do melodie. Tato schopnost vyslovit „nevyslovitelné“ a zobrazit „nezobrazitelné“ mě velmi zajímá.

1 Mýtus

1.1 Mýtus o Ariadnině niti

Svou práci bych chtěla uvést mýtem o Théseovi a Ariadně – o Ariadnině niti, a to proto, že symbol nitě, která je v tomto mýtu ústředním motivem, bych ráda použila jako leitmotiv i ve své bakalářské práci. Klubko (nit) nám pomáhá nalézt cestu ven z labyrintu, pomáhá nám neztratit se, nesejít z Cesty. Stává se vodičkem, které nás dovede (vyvede) ven. Když se ven dostaneme, ocitneme se tam, kde jsme byli, než jsme se do labyrintu zamotali, ale jsme obohaceni – tudíž cesta ven je návratem ve spirále.

V tomto mýtu je hlavní postavou Théseus, který se odvážně vydává na Krétu, aby porazil Mínotáura, který je ukryt v labyrintu. Má štěstí, protože mu pomůže dcera krále Mínoá - Ariadna, která se do něj zamiluje. Dá mu s sebou na cestu do bludiště dva dary. Klubko nití, aby jej odvíjel po cestě k Mínotáurovi a našel cestu zpět z bludiště. Jako druhý dar mu dá meč, aby mohl Mínotáura zabít. Théseus Ariadnu poslechne a cestou do labyrintu nit odmotává. Když zabije Mínotáura, je pro něj snadné najít cestu zpět – ven z labyrintu.

Tento mýtus je typickým příkladem bájného příběhu, který je v dnešním světě stále živý, ve své symbolice je stále aktuální. Lidé stále hledají nit, která by jim pomohla nelézt cestu ven z labyrintu, ze spletnosti životních situací. Proto i slovní spojení „Ariadnina nit“ používáme v běžné mluvě.

1.2 Mytické příběhy ve světě

Co to vlastně mýtus je, kde se vzal a proč je pro naši společnost důležitý? Mají pro nás mýty vůbec nějaký význam? A co znamenají? Jak se v průběhu let měnil vztah lidí k mýtům? A proč postupem času z našeho vědomí téměř vymizely, staly se z nich jen pouhé „povídačky“? Jak je pro nás doba mýtu stále vzdálenější, je pro nás stále obtížnější mýtus nějak dešifrovat, najít v něm dávné poselství pro dnešní život, proč z něj lidé žili, proč mu důvěřovali a proč mytologických příběhů stávala součástí lidského života. Mytický obraz, který se z nevědomí dostává do vědomí, vyvolává v člověku otázky a odpovědi.

Mýtus má spoustu definic, každá se ho snaží nějak uchopit, popsat...Ale je to vůbec možné? Lze „nepopsatelný“ mýtus popsat slovy? Není právě Obraz nejpřirozenější cestou k uchopení mýtu? Vždyť mýty jsou projevem kolektivního nevědomí lidstva v individuálním vědomí člověka. To je onen klíč k pochopení živého mýtu. W. Wattse píše o mýtu, že ho tvoří ŽIVÉ, obrazy, obřady, slavnosti a symboly. (Wattse, 1993, s. 14) Z toho vyplývá, že tyto obrazy, obřady, slavnosti i symboly jsou mezi sebou úzce propojeny a skrze ně se mýtus zpřítomňuje i v dnešní době.

Kde je počátek mýtu? Původní význam řeckého slova mythos, z něž je pak odvozeno české slovo mýtus, znamená rčení nebo příběh. Je to něco, co se předává z generace na generaci, jsou to příběhy (Obrazy) bájných událostí, které působí v kolektivním nevědomí lidstva, odkud je lidé s velikou citlivostí a vhladem dokázali přenést z mýtického světa do současnosti (např. Homér, Shakespeare). Tyto Obrazy (příběhy) umělci „převyprávějí“ (zmaterializovali) ze svého vědomí do výtvarného umění, umění hudebního, slovesného, divadelního... a tak je zprostředkovali ostatním lidem, aby i k nim tyto Obrazy mohly promlouvat a působit na ně (na jejich myšlení). Myslím si, že je tomu tak dodnes a tímto „vypravěčem“ je i dnešní umělec.

Mýtus byl a je nepopíratelně součástí života, častokrát nám pomohl přispět k pochopení našeho myšlení, naší kultury, ale i jiných kultur, jejich tradic a způsobu života a myšlení. V mýtech bylo a je ukryto poselství, klíč, kterým se lidé snažili a snaží rozluštit základní otázky života. Můžeme v nich odkrývat Moudrost a objevovat tak svět dřívější, a zároveň tak více porozumět světu dnešnímu. Mýty jsou velmi cenným svědectvím o dějinách a současnosti lidstva. *Mýtus působí tak, že prostřednictvím posvátné minulosti se snaží mít rozhodující vliv na přítomnost a tímto i na budoucnost. („Jak bylo na počátku, je nyní a bude na věky věků“).* (Puhvel, 1997, s.36)

1.3 Lidové mýty

Lidové mýty vznikaly a vznikají stále nové, nebo se ty staré aplikují na novou společnost – nový svět. Lidé si různé události přetvářeli a dávali jim mytologický nádech, Opředli příběhy nějakou záhadou či nadpřirozeným elementem, aby se lépe pamatovaly,

aby utkvěly v paměti lidu. Samozřejmě i takto vznikající lidové mýty čerpaly z oněch velkých mytologických obrazů, archetypů. Mytické příběhy mají tedy mnoho společného s lidovým vyprávěním a v mnohé mu vděčí za to, že se uchovaly a předávaly. Lidová paměť si příběhy přetváří, právě proto, aby odpovídaly potřebě dané doby. Mytické hrdinské činy tak byly lidovou tradicí spojovány s obrazy činů a hrdinů různých kultur, a období. Mircea Eliade ve své knize „O mýtu a věčném návratu“ popisuje modelový příklad lidového vyprávění, které se během let změnilo ze „skutečné“ události v tajuplný mytologický příběh. Jedná se o tragický příběh o horské víle, která se zamilovala do mladíka. Mladík ji však lásku neopětoval, protože byl zamilován do jiné dívky, s kterou již byl zasnouben a měla být svatba. Víla byla velmi nešťastná, a tak se uchýlila k zoufalému činu a svrhla mladíka z útesu. Tato pozoruhodná tragédie se prý udála velmi dávno v rumunských horách. Eliade však začal pátrat po jejich kořenech a zjistil, že tomu však nebylo zas tak dávno a že dokonce ona snoubenka zesnulého mladíka ještě stále žije. Mladíkovi vzala život nešťastná náhoda (uklouzl se skály), nikoli víla. Však jeho pohřeb byl doprovázen mnohými rituály a rituálními nářky, ve kterých pravděpodobně zazněla zmínka o žárlivé víle. A tak se tento příběh stal legendou a začal se šířit co by mytická legenda o víle. Takovýchto příběhů po světě koluje mnoho. Příběhy, které se skutečně udály byly zahaleny do hávu tajemství, připomínaly událost mytických bohů, víl, nymf... a tak si lidé kousek z mytologie vždy vypůjčili, použili z ní nějaký Obraz, archetyp. Archetyp, který je stavebním kamenem každého mýtu.

1.4 Dnešní člověk a mýtus

„Člověk vytáhl svou kotvu z hlubin minulosti a spouští ji vždy hlouběji do budoucnosti. (Hejdánek, 2014, s.13). Myslím si, že lidé přestali věřit v mýty, přestali se jich vědomě dotýkat, nebo můžeme říci, že s nimi přerušili spojení. Nechali je v sobě umřít – nechali v sobě umřít mytické příběhy a s nimi i mytické bohy. „I bohové čas od času umírají, protože člověk zjistil, že magické obrazy již nic neznamenaají, že to jsou lidskou rukou stvořené, ze dřeva a kamene vytvořené zbytečnosti. Ve skutečnosti člověk pouze zjistil, že dosud o těchto obrazech v sobě vůbec nepřemýšlel. A když o nich začne přemýšlet, pak to

činí pomocí toho, co nazývá rozum, což však není ve skutečnosti ničím jiným než součtem jeho předpojatostí a krátkozrakostí.“ (Jung, 1997, s. 108-109)

Člověk se dobrovolně vzdaluje tomu, čemu nerozumí a ani častokrát rozumět nechce. Je to zvláštní, ale k **porozumění** (návratu) k mýtu mu brání jeho rozum. V současné společnosti (od přelomu 18./19. století) se rozum stále více stává hlavním prostředkem k poznávání „porozumění“ světu. Rozum v člověku posiluje jeho ego, přesvědčení, že na vše stačí sám, že se k nikomu a k ničemu nepotřebuje obracet, natož do minulosti, k mýtu. Člověk nyní uctívá „kult individuality“. Tím nejdůležitějším je pro člověka jen on sám a jeho úspěch, často bez ohledu na druhé. Rozum vládne dnešnímu člověku, světu, a tak brání přístupu k mýtu, k Bohům... Protože navázat nové spojení nelze rozumem, ale jediné uvnitř lidské duše, v živém Obraze, je důležité znovu objevovat mytologické obrazy uvnitř nás, v našem podvědomí, v naší duši... začít je tak oživovat.

Obraz Pletařka

*„Každé ráno stojím před tímto obrazem,
ne příliš dlouho, třeba dvacet minut
si se zájmem prohlížel každý detail tohoto obrazu,
který namaloval Jiří Štourač.
Obraz mě přitahoval již dříve (už to bude pár let, co ho mám doma),
vždy na mě působil velmi uklidňujícím dojmem,
někdy se mi zdálo, že mě až léčí...
Jeho velké síly jsem se však směl dotknout až v době,
kdy jsem se v životě dostal téměř až na samé dno,
bylo to opravdu nelehké období,
přišel jsem o práci a má žena velmi vážně onemocněla...
Kde jsem měl brát sílu tomuto všemu čelit?
Kam jsem se měl obrátit?*

Vzpomněl jsem si na obraz Pletařka

a šel jsem k němu...

Hned toto naše první delší setkání bylo tak silné,

že právě od tohoto dne za ním přicházím každé ráno.

A on mi dával a stále dává onu potřebnou sílu,

dával mi naději...“

(z vyprávění M.K., elektromontéra z Bystřice nad Pernštejnem)

1.5 Mýtus a kolektivní nevědomí

Je zajímavé, že mnohé kultury po celém světě mají některé mýty velmi podobné. To je důkaz, že musely vyjít z nějakého společného základu, universální pravdy a poznání. Symboly, které jsou v těchto mýtech a příbězích různých národů obsaženy, vznikly na základě společných archetypů, které působily všude, v každé kultuře, v každém člověku. Archetyp působí z „kolektivního nevědomí“, a odtud, jak napsal C. G. Jung, „proniká“ do celého světa. Díky tomu můžeme pozorovat paralelu (spojitost) mezi těmito dávnými příběhy a našim životem. Například u jedné z nejznámějších dětských pohádek „O červené karkulce“, se Karkulka vydává z domu na cestu přes temný les, kde potká vlka. Červená karkulka může být symbol lidské duše, která musí projít temným lesem a utkat se s vlkem. Setkání s vlkem bylo nevyhnutelné, aby karkulka (duše) mohla pokračovat ve své cestě dál. Radomil Hradil píše, že každá jednotlivá postava z pohádky představuje jednotlivé aspekty lidské duše, lidské bytosti. Děj příběh je tedy vývojovým procesem člověka, odehrává se uvnitř člověka a je nutně doprovázen zápasy a přemáháním. (Hradil, 2016, s. 21) Stejně jako v této pohádce, tak i příbězích např. řecké mytologie můžeme najít stejné aspekty a symboly. Každá kulturami vytvořila ideální obraz člověka (hrdiny), jeho ideálů, činů a vlastností. Ve starém Řecku byly tyto ideály vtěleny do bohů a jejich příběhů. Příběhy mýtů a pohádek jsou tak působivé a silné, právě proto, že symbolicky ztvárňují především niterné duševní jevy svých hrdinů. Jung tvrdí, že postavy a události v mýtech a pohádkách představují archetypální psychologické jevy a vyjadřují potřebu dosáhnout nějaké vyšší úrovně bytí. (Bettelheim, 2000, s.38)

Z toho vyplývá, že mýty i pohádky vzešly z velmi podobného podhoubí. Jsou v nich ukryty modely lidského chování, které jim dávaly hloubku a hodnotu. Sám Platón byl zastáncem toho, že by se lidé měli vzdělávat na základě vyprávění těchto příběhů způsobem nerozumovým, ale „obrazovým“.

Jaký je tedy hlavní rozdíl mezi mýtem a pohádkou? Oba k nám promlouvají jazykem symbolů, přesto se ale liší: Bettelheim píše: „*Pro mýty je typické, že obsahují požadavky Nadjá, které jsou v konfliktu s činy vycházejícími z pudové podstaty našeho Ono a s potřebou sebezáchovy našeho Já. Obyčejný smrtelník je příliš křehký, než aby dostal význam bohů.*“ (Bettelheim, 2000, s.39) Můžeme tedy říci, že bohové v mýtech a jejich činy jsou ony vyšší požadavky našeho „Nadjá“, kterým ale obyčejný člověk nemůže nikdy zcela dostat. Mýty nám ukazují ideál. Proto se dřívější člověk snažil těmto velkým ideálům /hrdinům/ alespoň trochu přiblížit, tím, že bude napodobovat jejich činy, tedy jejich mýtická gesta... a tím je oživovat.

1.6 Napodobování gesta

Gesto je neverbální informací, která působí „mezi řádky“ z každého obrazu, příběhu, hudebního či dramatického díla. Například významná freska od Michelangela Buonarrotiho „Stvoření Adama“ je toho příkladem. Celý obraz je gestem stvoření stejně jako ústřední detailní gesto – dotyk dvou prstů. Úkolem člověka je toto dávné (mýtické) gesto naplnit, dát mu pravdivý obsah, aby z něj nezůstalo „prázdné gesto“. Příkladem může být pokleknutí, dávné mýtické gesto, které člověk naplní, když zná skutečný důvod, proč pokleknout. Z profánní činnosti (gesta) se takto může stát činnost posvátná. A naopak. Z posvátného gesta se může nevědomým opakováním stát gesto profánní (prázdné, nenaplněné gesto).

Ke každodenním úkonům přistupovali lidé dříve s úctou, protože věřili v jejich hlubší význam. Úctou tyto úkony přeměňovali v posvátné. Tato každodennost byla tvořena v návaznosti na minulé... tradice, zvyky, úkony, gesta byly napodobováním a opakováním s úctou přeneseny do současného života jako posvátné. Lidský čin nabýval na důležitosti právě tím, že se opakoval s vědomím, že napodobují praobraz (mýtický obraz) toho činu (gesta). Mýty v sobě stále nesou tato posvátná gesta, udržují, ochraňují a uchovávají je. Člověk, který je dříve také střežil a předával, už je přestal cítit a vnímat. Tato gesta jsou

hodnoty, které nelze předat slovem. Popis slovem by v nich to podstatné - křehké zničil. Člověk je může obnovit pouze vědomým napodobováním dávných činů (Obrazů), které jsou ukryty hluboko v nás.

Myslím, že v archaickém světě nemuseli znát žádné plně profánní činnosti. Každá činnost měla svůj hlubší smysl, všechny úkony nabývaly rituálního charakteru. Činnosti jako lov, rybolov, zemědělství... to všechno se podílelo na posvátném, to vše napodobovalo činy bohů. (Eliade, 2019, s.30). Vše se podřizovalo nějakým vyšším pravidlům, vše tu má přesný význam, vše podléhá vyššímu řádu.

1.7 Gesto a rituál

Rituál je vhodným příkladem tohoto řádu, protože je u něj nesmírně důležité přesné dodržování daných gest, každého detailu. Každý pohyb (gesto) má své opodstatnění (hlubší význam). Vše má svůj přesný dokonalý řád. Tyto velké živé rituály a obřady (jak si je jen dokážeme v naší fantazii představit) zůstaly už jen v indiánských či šamanských kulturách a v náboženství /mše/. V naší moderní společnosti nám zůstaly už „jen“ denní rituály, které nás doprovázejí každodenním životem. Napodobujeme je a opakujeme většinou již nevědomě. Z Gesta (symbolu) se stal pouhý zvyk. Činnosti posvátné se staly činnostmi profánními.

Když vědomě s respektem smekáme klobouk, když uctivě skloníme hlavu, když zdvořile podáme ruku...toto jsou stále živé rituály. (Benoist, 1975, s. 100) Naše kultura se skládá z mnoho různých pravidel, která nejsou psaná a všichni vědí, že jsou, že se podle nich žije. Tyto pravidla jsou společenskými rituály, které opakujeme již bez povšimnutí a bez většího důrazu. Například i vaření kávy či čaje může být rituál, když při něm dodržujeme přesná dávná pravidla přípravy (viz japonský čajový obřad).

Dnešnímu člověku se možná zdá, že jsou pro něj tyto drobné rituály zbytečné. Představuje si, že rituál musí být jen nějaká složitá ceremonie, kterou již dnešní člověk nepotřebuje a nechápe. Ale i v těchto drobných každodenních rituálech může být přítomno to veliké posvátné gesto (význam), které nalézáme v mýtu.

Gesta i rituály... to jsou úkony, které můžeme nalézt také v dnešním umění. I dnes se mnoho umělců snaží napojit na dřívější „proud“, dřívější „pramen“, a snaží se jej zpřítomnit, prožít a porozumět mu. Ať už se jedná o malbu, která je sama o sobě díky svému procesu / symbolice tvarů a barev rituální/, tak i umění performancí a happeningů obsahují mnoho rituálních prvků. Ráda bych zmínila českou umělkyni Veroniku Bromovou, která se na poli rituální performance pohybuje již řadu let. Ve své tvorbě vyhledává prameny různých kultur, které pak rituálně přetváří a performancí je zpřítomňuje. Jedna z jejích performancí se jmenuje Performance Jednoty. Pracuje zde s ženskou sukni. Kruhová sukne má velmi silný symbolický význam, protože „znázorňuje“ celistvost a jednotu. Zároveň spojuje ženu s energií země. Autorka v sukni demonstrovala jednotu, cykličnost a spojitost lidí s přírodními cykly. Symbolicky je člověk v kruhové sukni ve středu všeho dění, uprostřed energického centra. I takto může být umělecká performance napodobováním posvátných gest, když vychází z tradičních pramenů a moudrosti. Může, tak jak je tomu právě u performancí Veroniky Bromové, zpřítomňovat obřady, které měly v dávných kulturách důležité postavení a my můžeme odhalovat proč. Další světově známou umělkyní, která pracuje s rituály, je srbská performerka Marina Abramovič. Ta /mimo jiné/ rituálně zaznamenává například působení živlů jako brány ke spojení člověka s přírodou. Vytváří performance s ohněm, kterými symbolizuje přírodní řád. Na poli performance, stejně jako u rituálu, používá své tělo jako nástroj či médium a zkoumá tak hranice těla a možnosti mysli.

Yves Klein otiskoval nahé modelky na plátno. Navracel se tak k prvotnímu rituálnímu umění, k počátkům umění samotného? – Otisk lidského těla – stopa existence člověka.

Od 50.let 20.století, s příchodem nových uměleckých směrů jako byly například umění performance, happening, body art, live art, land art se umění více přibližovalo k umění rituálnímu, mnoho z této tvorby mělo k rituálu velmi blízko.

Joseph Beuys bývá označován jako „šaman umění“(šaman 20.století) a to proto, že jeho tvorba byla šamanismem, rituálem a náboženstvím velmi ovlivněna. V jedné ze svých neznámějších performancí, která nese název „Jak vysvětlit obrazy mrtvému zajíci“, se snažil „vtělit“ do role šamana, který chce rituálně léčit a zachraňovat společnost. Skrze své symbolické umělecké rituály „promlouval“ ke společnosti. V tomto je dřívější postavení

šamana a nynější postavení umělce ve společnosti někdy velmi podobné. Šamani i řada umělců působili na společnost kolem sebe, snažili se ji pomáhat a léčit. (Mozaika. Mozaika [online]. Copyright © 2021)

Šamani k rituálům velmi často používali barvy. Pomalovávali se jimi a vytvářeli tak umění body artu. Používali nejrůznější materiály k přesnému provedení rituálu. Z předmětů skládali nejrůznější obrazce, symboly, které jim pomáhaly např. k lepšímu „napojení se“ na duše předků.

1.8 Mýtus o stvoření

Důležitým tématem mýtů, ale i tématem pro poznání sebe sama, je téma stvoření – počátek světa a života. Mýty o stvoření světa a člověka nám mohou sloužit k pochopení smyslu života, můžeme v nich pozorovat proces vzniku a vývoje stejně tak, jako jej můžeme pozorovat neustále kolem sebe. Mýty o stvoření a vývoji světa jsou vlastně předobrazy o stvoření a vývoji člověka. Záhada vzniku světa je hlavní otázkou, kterou můžeme nalézt skoro v každém mytickém vyprávění. Někdy se počátek popisuje jako naprostá prázdnota nebo vodní hlubina či pustina zahalená temnotou. V jedné z nejrozšířenějších představ stvoření je prvotní vesmír líčen jako velké vejce, ve kterém je obsaženo vše, je to zárodek všeho bytí. (Willis, 1997, s.18) V jiných představách je vesmír jedním velkým chaosem, ve kterém se postupně začne utvářet řád – přechod z chaosu do řádu. Ale za vším tímto je prasíla, díky které dochází k vývoji a transformaci, ke vzniku něčeho nového, k aktu stvoření. V knize Bhagavadgíta je napsáno: „*Nikdo nemá moc zničit onu nepojmenovatelnou prasílu, jež proniká vším, věz najisto, že je nezničitelná* (Janiček, 1995, s.) V každém mýtu můžeme nalézt jiné označení pro tuto tvořivou prasílu. Například pro Egyptany jí byl Bůh Nuh, který byl vnímán jako prahmota, ze kterého vše vzniklo. Podle jedné z teorií je hlavním „aktem“ stvoření a vzniku světa rozdělení jednoty na více částí, na mnohost. Jednota se mění na dualitu.

Toto si můžeme uvědomit i u mýtu, které začínají častokrát slovy: „Na počátku byl Bůh nebo byli dva bohové (mužský a ženský princip), z kterých se vše zrodilo.“ *Na počátku je dvojice bohů, sladká voda Apsú (mužské pohlaví) a slaná voda Tiamat (ženské pohlaví). Jejich smíšením vznikne skupina božstev, především Ea, bůh moudrosti a magie.* (Puhvel, 1997, s.38) Mýty jsou plné dvojic „prvních páru“ jako byli Adam a Eva. Ve védské Indii

můžeme nalézt prvotní dvojici Jamu a Jamí, v Iránu Mašja a Mašjánag, na Islandu je to pak Askr a Embla..(Puhvel, 1997, s.324).

V Indickém náboženství můžeme za stvořením světa nalézt Brahma. I on toužil po dualitě, nechtěl být na světě sám. Brahma se nudil, a tak stvořil bohyni Máju. Májá vymyslela, že si spolu zahrají hru, ale že ji Brahma musí poslechnout ve všem, co řekne. Brahma souhlasil, a tak začal dle příkazů Máji tvořit z jednoty mnohost, stvořil vesmír, nebe, slunce, Zemi, hory... nakonec stvořil bytost, která dokáže vše stvořené obdivovat – člověka. Pak se Brahma otázal Máji, kdy tedy hra začne. Májá pověděla, že hra začíná teď a rozřezala Brahma na tisíc kousků. Malý kousek Brahmy vložila do každého člověka. Od té doby se Brahma snaží opět spojit, sjednotit, ale Májá (jako iluze) mu v tom neustále brání. Jde o příběh, kde dochází k rozdělení jednoty na dualitu a pak mnohost, která se touží navrátit zpět do jednoty. Na tomto „Obraze“ je zachycena touha člověka (lidské duše) po návratu k jednotě, propojení s ostatními bytostmi. Tato touha je člověku (lidské duši) velice přirozená, proto mýty o stvoření s námi tolik rezonují, neboť v nich toto téma, tento Obraz (návrat od mnohosti k jednotě) nacházíme.

V první knize Mojžíšově je psáno: *Na počátku stvořil Bůh nebe a zemi. Země byla pustá a prázdná a nad propastnou tůň byla tma. Ale nad vodami vznášel se duch Boží* (Genesis 1.1). V křesťanském náboženství je to vlastně obdobné jako v indické mytologii. Ve Starém zákoně, v Genesis vznikají z jednoty (Boha) duality. Nejprve nebe a země, poté se odděluje světlo od tmy a následně souše od moře. Vše se dělí dál a dál, vzniká těžce spojitelná mnohost, znesvářená mnohost národů, lidských povah, zájmů...Tuto mnohost započne sjednocovat již ve Starém zákoně Mojžíš (předobraz Ježíše). V Novém zákoně je právě sjednocení a jednota hlavním tématem Ježíšova učení a působení. Cestou k této jednotě lidstva je láska.

I takhle člověk pátrá po odpovědi, jak pochopit svět i sebe sama. Začala naše existence a vlastně existence celého vesmíru velkým třeskem? Vznikl vesmír z jednoho malého bodu, v kterém byl ukryt počátek hmoty, prostoru i času? Co bylo ale oním bodem o velké hustotě, z něhož všechno vzešlo? A odkud vzešel tento bod, ze kterého se začal tvořit celý vesmír? Odpovědi na tyto velké „kosmické“ otázky jsou zároveň odpověďmi na otázky o

nás samých, o smyslu našeho života, o vzniku a vývoji lidské duše. A to je právě princip, jak velké mýty a mytologie promlouvají k dnešnímu člověku.

Z toho je zřejmé, že ta velká mytická (kosmická) gesta se odrážejí v gestech každodenního života, a je tomu tak i se stvořením. M. Eliade píše: „*Každé stvoření je opakováním aktu Stvoření světa.*“ (Eliade, 2019, s. 33) Vždyť mnoho národů například věří, že v koloběhu roku dochází opakovaně k novému stvoření, které každý rok napodobuje mýtické stvoření světa. Ale Stvoření se opakuje neustále i v nás, stále v nás něco nového vniká a zaniká – myšlenka, pocit, vztah... Tento stálý koloběh vznikaní a zanikání můžeme pozorovat i všude kolem sebe, v přírodě, v lidském společenství... Stále jsme svědky nového počátku, stále jsme svědky nového Stvoření.

Jedna drobnost k tomuto tématu: První měsíc v roce je Leden neboli Januar (January), jehož název Januar je odvozen od boha Janus. Janus byl v mytologii bohem počátku a konců, něco končícího a zároveň počínajícího, v jednom bodě se spojuje uplynulé s nadcházejícím a zároveň se uzavírá i otevírá rok. Bůh Janus bývá zobrazen s dvěma obličejí, jedna tvář hledí dopředu, dívá se do budoucnosti a ta druhá se otáčí dozadu, za minulostí. Tvoří se tak kruh, který se stále obnovuje v bodu zrození a zároveň smrti, stejně tak, jako se v člověku stále něco rodí a stále něco zaniká.

1.9 Mýtus z pohledu umění a dnešní doby

Jak jsem se již zmiňovala, napodobování mýtických úkonů stejně jako mýtus samotný je stálou součástí našeho života. Mýty stále vznikají, obměňují se, častokrát se od původního významu už velmi vzdálily. Člověk svým konáním stále navazuje na věci minulé, které působí jako obrazyv jeho podvědomí. Čerpá z minulosti, z kolektivního nevědomí (Jung) jako z hluboké studny poznání. Mýtus a minulost jsou v člověku hluboce zakořeněny. *Mýtus působí v mysli jednotlivce i ve společnosti, je zapojen do sebereflexe i světového názoru jednotlivce i kolektivu.* (Puhvel, 1997, s. 34) Podle C.G. Junga působí mýtus v každém podvědomí, objevuje se v naší fantazii, ve snech. U lidí se objevují stejné motivy, obrazy a vzorce bez předchozí znalosti těchto prvků. Vynořují se, protože jsou v nás stále přítomny, v každém jedinci jsou uchovávány. (Watts, s. 17)

Myslím si, že ve výtvarném umění je to obdobné, jelikož umění (nejen výtvarné) je reflexí společnosti, jejich hodnot. Dnešní společnost vyznává mnohost : vše je dostupné, všeho nadmíru, jedno téma střídá druhé, každý se ke všemu vyjadřuje, je bezpočet názorů a protínáзорů, Pravda se ztrácí, relativizuje, člověk ztrácí jistotu... Stejně tak to vnímám i v umění. Současné umění se zabývá především tou mnohostí, „aktuálními“ tématy: genderovou tematikou, rasismem, ekologií, klimatickou krizí, feminismem...což je v pořádku, ale v této mnohosti se toto Podstatné a jednotné ztrácí.

V roce 2019 jsem se v rámci školy zúčastnila benátského Bienále, přehlídky současného umění. Hlavní výstava byla věnována tématu s názvem May You Live in Interesting Times. (Nechť žijete v zajímavé době) Tato věta byla vnímaná jako jakási kletba na společnost – Interesting ve smyslu právě oné mnohosti a zmatenosti. Když člověk přišel na tuto výstavu byl zahlcen množstvím názorů, nápadů, různými médii, množstvím barev...Bylo těžké se v tom zorientovat, nalézt v této mnohosti jednotu (téma). Pokud má člověk pocit, že mu tato jednota uniká, že se od ní vzdaluje, vzdaluje se od mýtu – archetypu, je to signál k Návratu.

C.G. Jung říká: „*Nechali jsme rozpadnout dům, který naši otcové postavili.*“ (Jung, 1997, s. 111) a nyní se můžeme pokusit, měli bychom se pokusit, jej znovu postavit, hledat rozbořené části, hledat vůbec jeho základy, protože bez nich se pokračovat nedá. Proč se ale tento „dům“ rozpadl? Proč lidé přestali v mýty věřit? Proč přestali věřit prastaré moudrosti? Proč si moderní člověk myslí, že ví všechno lépe? Francouzský filosof J.F. Lyotard ve své knize o postmodernismu píše, že lidí postmoderní společnosti přestali věřit velkým příběhům, zklamaly je. Už se nechtěli ztotožňovat s jejich hrdiny. *Lidé západu se nyní snaží najít v exotismu konkrétní obraz toho, co ztratili, jako to už Platón hledal v Egyptě nebo v Atlantidě⁴ V lidech dřímá touha po „návratu ke zdrojům“, kterou může naplnit jedině mytologie.*(Lyotard, 1993, s. 49) Tato ztráta velkých příběhů (mýtů) z vědomí člověka, to je onen rozbořený dům, o kterém mluvil Jung, to je ona „smrt Boha“, kterou hlásá Zarathustra v knize Friedricha Nietzscheho. Bozi a hrdinové umřeli, co je tedy oním obrazem ideálu pro dnešního člověka? Co je tedy jeho „záchranou“?

Návrat.

Nechat se unést

„Když jsem se začal zajímat o výtvarné umění,

navštěvoval jsem několikrát týdně galerie,

chtěl jsem toho vidět co nejvíc, mít přehled, co se vystavuje.

Dva roky jsem takto „proplouval“ galeriemi

a snažil se nasát výtvarná díla.

Po dvou letech jsem si ale začal uvědomovat jakousi plochost

těchto mých návštěv,

začal jsem se více a více zdržoval u jednotlivých obrazů,

dával jsem si čas a zároveň jsem dával čas i jim,

aby ke mně mohly začít promlouvat.

Kolikrát jsem ani nestihl projít zbytek výstavy (nebo jsem už ani nechtěl),

ale za to ten zážitek ze setkání s tím jedním obrazem

ve mne zůstal klidně i několik měsíců.

Nyní se stává i to, že si vyberu pouze jeden obraz

z celé výstavy a hodinu jej pozoruji,

nechám se jím unášet...“

(z vyprávění M.K., elektromontéra z Bystřice nad Pernštejnem)

2 Návrat

2.1 Archetypy a opakování

Slovo archetyp je běžně používané slovo, ale málo kdy je zcela doceněna jeho hodnota a pravý význam. C.G. Jung k archetypu říká, že se jedná o kolektivně nevědomé obsahy neboli prapočáteční typy, obrazy, které tu jsou od pradávna a jsou zakořeněné v každém člověku. (Jung, 1997, s.99) To znamená, že v našem nevědomí máme určité vzorce, struktury, které k nám „promlouvají“ skrze obrazy, které jsou v našem podvědomí. Tyto Obrazy vycházejí z hluboké minulosti a předávají se z generace na generaci. Takto činili předci, tak budu činiti i já.

Stejně tak jako je základním mýtem mýtus o Stvoření, je základním archetypem archetyp matky, tvořitelky. Pojem matka je spojen s mnoha významy. Matkou může být bohyně, Matka Boží, vlastní matky nebo také matka Země, do níž je po smrti uloženo tělo člověka. Člověk tedy z matky vychází a do Matky se navrácí. Archetyp matky je spojen s narozením, průběhem života i se smrtí. Dá se tedy říci, že tento základní archetyp provází člověka celým životem. Od zrození k Návratu. K návratu do své duše.

S tématem návratu k matce Zemi pracuje například kubánská umělkyně Ana Mendieta. Ve své tvorbě se snaží „splýnout“ se zemí, přiblížit se k domovu, k matce, Velké matce, bohyni přírody. K tomuto tématu ji přivedl pocit vlastního vykořenění z tradic a kultury své země (ve dvanácti letech byla nucena opustit Kubu, svou rodnou zemi a přestěhovat se do USA). Své kořeny proto později začala hledat i díky studiu na umělecké škole ještě hlouběji. Sama umělkyně říká: *„Byla jsem vytržena z domova, ze své rodné země, to je důvod, proč jsem se ve svém díle navrátila k přírodě“* Jako umělecký prostředek si vymyslela, novou uměleckou formu, kterou nazvala „zemní a tělová socha“. Svým dílem se tedy navrácí k bohyním a prehistorickým matkám, propojuje ženskou podstatu s přírodními cykly. Jejím neznámějším dílem je cyklus s názvem Siluety. Jedná se o otisky zanechané v zemi, v přírodě. Je zde touha po zanechání stop a tímto se se zemí spojit. Obnovit propojení. *„Chtěla jsem tím vyjádřit universální existenciální myšlenku křehkosti lidského těla, které je součástí přírodních cyklů a po smrti s nimi opět splývá.“* Vnímá zemi jako zdroj pro svou tvorbu, ale i pro sebe samu. *„Uvědomila jsem si, že mé obrazy nejsou dost opravdové pro to, co jimi chci předávat – tím opravdovým myslím jejich sílu a*

magičnost. Proto jsem se rozhodla, že budu pracovat s přírodou. Musím jít ke zdroji, životu, matce zemi.“ (Rosenthal, 2014, s.11)

Ana Mendieta ve své tvorbě čerpá z archetypů země, matky, ženství, živlů... Zdůrazňuje tak podstatu matky Země ve stálém vzniku a zániku v koloběhu života a smrti.

„Archetyp o sobě patří k nejvyšším hodnotám lidské duše a zalidnil proto všechny Olympy všech náboženství.“ (Jung, 1997, s. 195)

Archetypy a mýty byly a jsou duševní síly života, které musí být brány vážně. Jsou to prožitky, procesy, jsou živoucí a jsou v pohybu. Mýty a všemi barvami hrající symboly vyjadřují dokonaleji duševní proces než slova. (Jung, 1995, s.45-47) Máme tu stejně jako u mýtu, tak i u archetypu nějaký praobraz, který působí v duši člověka. Člověk se takto přenáší do mýtické doby – do mýtického času, k samému vzniku archetypu. *„Primitivovi nestačí vidět, že slunce zapadá, nýbrž toto vnější pozorování musí být zároveň i duševním děním, to znamená, že slunce musí ve své podstatě znázorňovat osud boha nebo hrdiny, který vlastně nepřebývá nikde jinde než v duši člověka.“*³⁷ Pakliže onen mytický hrdina přebývá v duši, je to důkaz, že právě zde se ony mýty i Obrazy rodí.

Máme tu archetyp hrdiny přebývajícího v duši člověka. Hrdina je statečný, jde odvážně svou cestou a bojuje s nepřízní osudu. Svůj boj vede především uvnitř sám sebe, snaží se zvítězit nad zlem, volit vždy dobro. Téměř v každém příběhu se hrdina vydává do světa, kde zažívá různá úskalí, která mu ale přinášejí nové zkušenosti a navrácí se pak zpět domů jimi obohacen. Důvod proč se hrdina vydává do světa není důvod vnější, vydává se tam právě pro záchranu své duše. Každý hrdina je sice silný, má ale i své slabosti, svou zranitelnost, stejně jako např. bájný hrdina Achilles. S archetypální povahou hrdiny by se každý člověk rád ztotožnil, každý by chtěl přemoci zlo a dojít k pokladu své duše (zachránit ji). Celý tento Obraz hrdiny jdoucího do světa, bojujícího, vyhrávajícího, prohrávajícího, nalézajícího.. je obrazem člověka a jeho života. Přichází na svět a vydává se na svou Cestu labyrintem. Připomeňme si řeckého hrdinu Thesea, který musel porazit Minotaura a pak se dostat z bludiště za pomoci Ariadniny nitě.

Člověk se do světa musí vydat, musí hledat, protože jedině tak, když se vydá vstříc dobrodružství, objevování všech svých možností, může dosáhnout své identity a pochopení sebe sama. Někdy i za cenu toho, že ve světě může zabloudit, že se Cestou ztratí. (Lytard, 2002, s. 13) ... a pak jeho Cestou bude právě cesta Návratu, návratu k sobě samému, návratu ke své duši.

Potkal jsem chodkyni v mracích

„Potkal jsem chodkyni v mracích,

výtvarnici, která svůj nelehký osud vyprávěla pomocí barev, úhlů a rudek...

její obrazy mě tak fascinovaly,

že jsem po její smrti neváhal a všechny své úspory dal

za restaurování jejich obrazů, obětoval jsem tomu téměř vše,

všechn čas, energii, peníze...

cítil jsem velkou nutnost a důležitost její dílo zachovat,

nemohl jsem jej nechat zmizet.

Proč jsem to dělal?

Chtěl jsem zprostředkovat lidem onen pocit,

který mám já z jejich obrazů,

aby jej druzí mohli také vnímat,

aby se také mohli setkat s chodkyní v mracích..

(z vyprávění M.K, elektromontéra z Bystřice nad Pernštejnem)

3 Obraz

„Obraz se zajisté vztahuje ke skutečnosti, ale nikoli zvnějšku, nýbrž nějak zevnitř: obraz je skutečný stejně jako cokoli jiného, s čím se v našem světě setkáváme, a současně je aktivní reflexí tohoto světa.“ (Petříček, 2009)

3.1 Obraz

Ráda bych se v této části zaměřila na obraz celkově, na obrazy vnější i vnitřní. Obrazy, které nás stále obklopují a působí na nás i v nás. Utváří nás, vedou naše myšlenky, působí jako „pravzor“ v naší mysli. O obrazech můžeme mluvit jako o něčem, co tvoří naši kulturu, tradice, historii – minulost ale i budoucnost. Můžeme mluvit o praobrazech, které působí ve vědomí každého člověka, o praobrazech, které tvoří člověka samého, a tudíž tvoří celou společnost. Právě díky těmto obrazům zůstává zachováno něco důležitého, co dále promlouvá k dalším generacím, tlumočí dávné příběhy, vypráví nám o dávném člověku a jeho činech, o jeho životě, o jeho výhrách i prohrách a jeho Cestě. Jak bychom mohli přemýšlet o sobě samých, aniž bychom připustili, že jsme tvořeni Obrazy? Obrazy minulosti, Obrazy přítomnosti, ale také Obrazy budoucnosti, které se vytvářejí z Obrazů již existujících. Nabízí se otázka, co v životě vlastně není Obrazem? Existuje-li něco, co z něj není utvořeno?

O obraze můžeme říci, že se jedná o pohled, který byl znovu stvořen, obnoven, či reprodukován. Jedná se o výjev, který je odpoután od místa a času, ve kterém vznikl. Je zde zachycen způsob vidění autora a snaha o jeho zachování. Každý obraz kolem nás pak představuje různé a rozmanité způsoby vidění. Naše vnímání a porozumění obrazu však opět závisí na našem vlastním způsobu vidění. Tudíž si vlastně obrazy opět sami reprodukuje do naší mysli. (Berger, 2016, s. 7-8) V naší mysli je uchovávané a skládáme z nich jeden velký Obraz – Obraz světa, tak jak se nám jeví, jak ho poznáváme a jak k němu přistupujeme. Ladislav Hejdánek píše o Obraze, o „skutečném obraze“ jako o otevřené bráně, jež nechává člověku prostor k vlastním úvahám a díky této bráně může člověk vykročit ven ze své sevřenosti a dotknout se světa nápadů a fantazie. Může v sobě otevřít nový pohled, nové Obrazy, nový život.

Úkol umění je tedy splněn, jestliže se člověk z vnitřního světa uměleckého díla vrací do reálné přítomnosti jako do přítomnosti tímto dílem otevřené, přináší si s sebou svou vysvobozenost, svou svobodu, aby ji prakticky realizoval, aby změnil svět k lidské podobě a sám aby se stal více člověkem. (Hejdánek, 2014, s.16) To se může stát tehdy, pakliže člověk porozumí symbolům v Obraze, pochopí o čem Obraz vypráví a dovede ze všech Obrazů, působících v jeho okolí a v něm samém nalézt ty, které v člověku probouzí onu touhu po tvořivosti a svobodě.

Obraz, zjednodušeně řečeno, je způsob, jímž si představujeme svět, to, čemu říkáme skutečnost, a tedy to, co vidíme, když otevřeme oči. A když otevřeme oči – vidíme tedy skutečnost nebo Obrazy? Jak moc je náš pohled pozměněn tím, co o dané skutečnosti víme? (Petříček, 2009, s. 36). Jak moc si tuto skutečnost přizpůsobujeme, podle toho, jaká si myslíme, že by měla být?

Když se díváme na obrazy odrůzných umělců, můžeme pozorovat různé způsoby, jak přistupovat ke světu kolem nás, jak ho poznávat a pozorovat. Každý na svět nahlíží ze svého úhlu pohledu a tím si vytváří svůj obraz světa. Proto je například v galeriích cenná právě ta komparace pohledů (obrazů) různých tvůrců. K tomuto srovnání dochází také například v mluvě, při výměně názorů (názor je vlastně také Obraz). Ale výtvarný obraz, protože mluví symbolickým jazykem, je hlubší a přesnější než Obraz verbální.. Vtahuje nás více do sebe, abychom přijali novou zkušenost, nebo o ni aspoň začneme uvažovat. Tím nás obohatí o nové vidění. Jan Slavík tyto různorodé pohledy nazývá „možné světy“, které zahrnují plurality hledisek na skutečnost. Svět se tedy skládá z velkého množství variant „možných světů“, přičemž každý člověk má svůj osobní svět.

Když se pak setká více lidí, dochází k průniku více světů, průniku individuálních hledisek, setkají se v jeden moment, v přítomnosti jejich světy minulosti, ale zároveň i možné světy budoucí, které mohou tímto průnikem vzniknout. Z těchto různým „možných světů“ vzniká kultura a umění. Tyto „možné světy“ naší imaginace stále a stále tvoří nové Obrazy. *Každý román, obraz, film, divadlo nebo počítačová hra je jednou z variant možného světa, do jehož minulosti i budoucnosti jsme schopni v představách nahlížet a dále ve fantazii, anebo vlastními zásahy rozvíjet jeho příběh. (Slavík, 1997, s. 71-73) Člověk tedy takto nahlíží do jiných světů, jiné možné světy se stále prolínají s jeho světem. Člověk je stálým*

poutníkem. Jak jsem psala výše – je „mýtickým hrdinou“, který neustále putuje mezi světy a poznává je.

3.2 Medium ismessage

Když bychom tedy mluvili o Obrazech jako o „možných světech“, jako o MÉDIU – prostředku sdělení, které uchovává, něco vzácného – něco posvátného, mohli bychom nazývat Obraz „zprávou“ – médiem komunikace, médiem sdělení. Vnímáme a poznáváme svět skrze toto médium, které nám jej „tlumočí“. Tudíž můžeme říct, jak píše filosof Miroslav Petříček ve své knize „Myšlení obrazem“, že vnímáme svět zprostředkovaně skrze Obrazy. Toto zprostředkování nám pomáhá vidět věci, které bychom jinak vidět nemohli, tím, že k nám Obrazy přicházejí jako zprávy s novým sdělením, s novým pohledem na svět, přinášejí nám obohacení naše pohledu, a jen díky tomu pak můžeme odkrývat pravdu, pravdu o nás a o světě. Přinášejí nám „pohled“ jiného světa, jiného pozorovatele na svět náš (svět vnitřní).

I ve výtvarných obrazech je uložena zpráva (odkaz), která ale není námi vždy správně „zachycena“ a správně pochopena. Může být totiž zahalena v symbolu či metafoře... a příjemce, musí být pozorným a citlivým pozorovatelem, aby ji mohl zachytit. Může prožít rezonanci s obrazem, může v něm nalézt sdělení, může rezonovat se zkušeností autora, ale i se zkušeností svou. Může nalézt „stopy, které život na plátně zanechal“. Rezonance je stav, ve kterém jsme subjektivně vycítili v obraze (médiu) míru (poměr) jednoty v mnohosti (rozmanitosti). Jsme vtaženi. Rezonance je „pochopení“. (Slavík, 1997, s. 35-36) Message byla odhalena a přijata. Náš svět byl obohacen spojením s médiem, Obrazem a „mýtická“ zpráva byla přenesena do našeho světa.

3.3 Symboly – odkazy v Obrazech

Symboly nám obecně pomáhají lépe vyjádřit, sdělit „zprávy“, které nejsou přenosné jazykem. Takovouto zprávou (odkazem) je i písmo. Písmena jsou tedy symboly mluveného jazyka, symboly, které sdělují, které jsou médiem (Obrazem). Písmo prošlo mnoho změnami, od obrázkového, přes egyptské a čínské ideogramy, slabičnou a hláskovou abecedu Féníčanů (Benoist, 1975, s. 105) Původní slovanské písmo Bukvice má původ ve fénické abecedě a každé písmeno má svůj hluboký „obrazový“ význam. Na tyto

mnohavrstevnaté významy jednotlivých písmen je postupem času zapomínáno, ale přesto je písmo dodnes stále nejpoužívanějším způsobem pro sdělení. Dnešní písmo je už ale spíše znakem, to znamená, že nesděluje více než vyjadřuje jeho grafická podoba. Symbol a symbolické písmo nabízejí širší význam se spoustou vrstev, obsahují v sobě celý příběh či filosofii.

Symbole jsou velmi úzce propojeny s archetypy, symbol může být za určitých okolností archetypem a to tehdy, jestliže jeho význam (obsah) proniká hluboko do minulosti a je stálý, neměnný, svou neměnností je archetypální. Například symbol kruhu. Od nepaměti je ve všech rozličných kulturách kruh symbolem slunce, s různými přesahy: náboženský, zemědělský, vesmírný, v přírodních cyklech...později se k tomu základnímu archetypálnímu významu přidávají významy nové: spojení, prsten – manželství, opakování, nekonečnost, pohyb...až do současnosti – zákaz pohybu (kruhová dopravní značka). Praobrazy, archetypy, symboly - to je stále probíhající film, je to stínové divadlo, které oživuje naše vědomí (Benoist, 1975, s. 122).

Vedle toho Jung popisuje vědomí, jako zorný úhel oka a periferní vidění jako nevědomí. Dalo by se říci metaforicky – to co se „odehrává“ před oponou, a to co se „odehrává“ za ní. Symbol je prostředek pro přemístění toho, co se děje v periferním vidění, do zorného úhlu. (Ženatá, 2005, s. 44) To je možné popsat na příkladu lidové poezie. Když se budeme věnovat symbolům v ní ukrytých, můžeme nahlédnout do velmi široké periferie jejich významů. Můžeme teď například pohlédnout do „periferie“ symbolů známé české lidové písně: „Až já pojedu přes ten les, jen ty mě koníčku pěkně nes“...Symbol lesa představuje vnější svět, kůň představuje vnitřní svět. Periferie je všechno okolo i se svými významy, co patří do lesa, života – cesta (cesta života), pramen (pramen poznání), močál (nemoc), příkop (životní překážky) A když se zaměříme na vztahy mezi symboly, rozšiřujeme tím čím dál více jeho (jejich) periferní významy: vnitřní člověk (duše) putuje lesem (vnějším životem), překonává nejrůznější nástrahy, sílí, sbírá zkušenosti, vyvíjí se... To je stručně řečeno periferní význam této písně a jejich hlavních (zorných) symbolů.

Velmi důležitá je také symbolika barev, ve kterých jsou zastoupeny naše pocity, emoce, naše zkušenosti se světem. Goethe ve své knize „Smyslově – morální účinek barev“ píše, že paleta základních barev odpovídá paletě vnitřních zážitků. Proto tedy

můžeme symbolicky vyjadřovat naše prožívání barvami. V malířství můžeme pozorovat velkou změnu od 20.století, kdy se barvy začínají stávat sami obsahem díla a tímto se navracejí blíže k člověku. (Umění C.G. Junga, 2019, s. 25-28). Jsou mu blíže právě proto, že vyjadřují jeho nejhlubší pocity. V symbolice barev jsou ukryty všechny „smutky a radosti života“, a člověk se pak v obraze s nimi může zpětně setkat. Proto někteří lidé zažívají před obrazy hluboké emoce. (např. Mark Rothko- Oranžová, Červená, Žlutá).

Vedle lesa (viz lidová píseň) je velice používaným a známým symbolem strom, který je užíván jak ve výtvarném umění, tak v lidové poezii, starodávných mýtech a legendách i pohádkách... Strom je symbolem osobnosti člověka, stojí totiž na místě, kde se střetává země a nebe. Jeho periferními významy jsou pevnost, stabilita, zdraví („zdravý jako buk“)...To vše díky kořenům (rodu, ze kterého člověk pochází), které nejsou vidět, jsou schované v zemi, ale jsou velmi, velmi důležité. (Ženatá, 2005, s. 51) Právě v kořenech můžeme spatřovat prasílu, která dává stromu živiny, která mu přináší stabilitu. Kořeny jsou pod povrchem, ale přesto jsou velmi důležitou součástí, ovlivňují to, co se „odehrává“ na povrchu. Nejsou pak ony kořeny také těmi „koryty řek“, které jsem výše zmiňovala u archetypů? Nehledáme právě ty „vryty“, do kterým se vrátit? Nejsme tedy v životě hlavně archeologové, kteří vyhrabávají ze země střípky a předměty, a jsou si přitom vědomi toho, že na tomto místě kdysi stával krásný chrám a my nyní hledáme jeho základy? (Ženatá, 2005, s.44) A není právě o tomto celý mýtus o věčném návratu? Tohle možná hledat archaický člověk v mytologiích, tímto možná žil, jeho osobním životním příběhem a příběhem celého lidstva bylo hledání základů, základů rozbořeného chrámu, který se generace po generaci snaží znova a znova stavět, protože ho nechá znova a znova sama zbourat.

Člověk hledá v ruinách konec nebo začátek Ariadniny nitě, která ho vyvede z labyrintu. V dnešní době jsme ale pozbyly schopnost symbolického myšlení, naučili jsme se používat jen myšlení logické a vše ostatní jsme odhodili s přesvědčením, že se jednalo o něco primitivního, něco, co moderní člověk nepotřebuje, protože je už dál, umí používat slova, umí o všem diskutovat, argumentovat...Ale co když právě o těch důležitých věcech (archetypech) diskutovat nelze? Symbolické myšlení, které můžeme také nazývat myšlením mýtickým, nám pomáhalo porozumět (pochopit) skutečnosti, které bychom

logickým myšlením pochopit nedokázali. Když tedy chceme opravdu porozumět mýtu musíme se navrátit k symbolům a k moudrosti v nich ukryté. Toto bádání nás vede k obrazovému vnímání světa kolem nás a v nás, kde nalézáme souvislosti nepopsatelné slovy. Ale možná to ani nechceme. Možná se vědomě odvracíme od skutečného poznání světa a pravdy, která by nás spojila s kořeny našeho bytí, která by nám pomohla postavit onen chrám.

3.4 Nit v obrazech

Když se vrátíme až k začátku naší nitě – k mýtům, můžeme říci, že právě díky umění mýtus a mýtické postavy dostávaly konkrétní podobu.. Umění je vyvádí z hluboce skrytých představ na tento svět – do světa výtvarného, hudebního, tanečního, divadelního...Řekové dokonce říkali, že Homér stvořil jejich bohy. Tudíž hlavní roli zde sehrála poezie a výtvarné umění, které právě proměnilo pocity v plastické představy. (Štěch, 1960, s. 14) V tomto má umění velkou moc, je v něm jeho síla a myslím, že i jeho podstata. Díky umění můžeme těžko popsateľné pocity přeměňovat na viditelné symboly (významy), které se spojují a „vyprávějí“ příběhy. Tyto příběhy přetrvávají, předávají se z generace na generaci. Nabízí se zde otázka, zda se umění zrodilo ve světě mýtů a díky mýtům, nebo zda se mýty zrodily ve světě umění, díky umění? Ať tak či tak, umění vždy přispívalo a přispívá k Obrazu současného světa, jehož základem je svět (Obraz) mýtický.

Například u přírodních národů bylo, a možná i dodnes je, toto spojení mezi uměním a životem velice úzké a intenzivní. Umění zde slouží i k dorozumění mezi sebou. (kresby na těle, na pracovních nástrojích, zbraních, na obydlích...) Jde o přirozené převedení myšlenek a symbolů do praktické hmatateľné (viditelné) formy, která jim umožňuje lepší vzájemnou komunikaci. Jak bylo zjištěno některé přírodní kmeny (národy) dodnes velice málo komunikují slovy (skoro nemluví), ale intenzivně se vyjadřují různými gesty a výtvarnými symboly. Také tímto chtějí „vyprávět“ svůj dávný (mýtický) příběh, oživit jej, aby nebyl zapomenut. Nejdůležitější na umění tedy je, ať už u národů přírodních nebo u člověka současného, že – *umění spojuje přítomnost určitého společenství(národa) s jeho minulostí.* (Štěch, 1960, s. 13)

A to je právě onen Návrat, kterého se člověk může stát součástí, když v něm, v jeho mysli dojde k propojení přítomného s minulým, k „věčnému návratu“. V tomto smyslu nám

může umění nabídnout jiný pohled na svět, být prostředkem k hlubšímu, novému poznání člověka a celého lidstva. Můžeme díky tomu uvidět změny (pohyb), které umění zaznamenává po celý lidský vývoj, ať už jde o změny u jednotlivců, či celých národů a epoch. Díky tomuto „novému“ poznání, které přináší umění, můžeme více porozumět současnosti, protože se vše opakuje a vrací. Mění se jen forma, podstata zůstává stejná. Není důležité, jestli výtvarné dílo zobrazuje rozpitou kapku, dokonalý čtverec nebo vektorový symbol, ale v jakém období a kontextu vzniká. Umění stále hovoří o Cestě člověka. Nemůže dělat člověka lepším, ale vyjadřuje všechny jeho možnosti (vnitřní i vnější), pomáhá mu přijít k sobě samému, pomáhá mu spojit se sám se sebou i s ostatními. *Zmnožuje (obohacuje) jej poznáním a city.* (Štěch, 1960, s. 9)

To je nit, kterou hledáme, která nás povede k Návratu k nám samým, které nám značí cestu. Pomáhá nám se v tom velkém chaotickém světě trochu zorientovat a neztratit se. Proč tuto nit tedy nezačít hledat právě v odkazech, které zanechali minulé generace? V obrazech umělců, kteří také hledali cestu. Alberto Giacometti řekl: *„Umění je jen prostředek k vidění. Ať se dívám na cokoli, všechno mě přesahuje a udivuje, ani přesně nevím co vidím. Je to příliš složité. Je tedy třeba pokoušet se to napodobit, abychom si trochu ujasnili, co vidíme.“* (Giacometti 1998, str. 45)

Milada Schmidtová Čermáková a její stopy

*„Její stopy vedly z Vysočiny do Zlína přes Prahu a Bratislavu
zpět na Vysočinu na opuštěnou hájenku u Bystřice nad Pernštejnem.
Tady chovala včely, malovala, kreslila, psala povídky,
byla odloučena od výtvarného světa, ale také jím nebyla svázaná.
Nebylo lehké se k ní dostat blíž,
trvalo několik let, než mi začala důvěřovat.
Hned první setkání s jejím dílem ve mne zanechalo hlubokou stopu,
hned jsem věděl, že jsem se setkal s umělkyní,*

která vytvořila velké dílo,

a především s velmi citlivým a neobyčejným člověkem... „

(z vyprávění M.K., elektromontéra z Bystřice nad Pernštejnem)

Závěr

Na závěr bych ráda zmínila ještě význam porozumění, tak jak o něm píše Jan Slavík. Porozumění toho, o čem jsem tu psala, porozumění mýtu, jinému způsobu myšlení, archetypu, Obrazu ale i obrazu, symbolu, minulosti, přítomnosti...Jan Slavík o porozumění píše, jako o funkci mezi minulostí a přítomností. Když porozumíme věcem minulým, vrátíme se k nim, zjistíme tak jejich stálou aktuálnost v přítomnosti, propojí se nám minulost a přítomnost do jednoho celku. Nové poznání člověka bude vždycky „poznamenáno“ jeho dřívější zkušeností, bude neustále pohlížet na svět s vědomím (a právě i podvědomím) minulého. Stále v sobě ponese dřívější Obrazy, budou na nás působit a budou ovlivňovat naši přítomnost. Proto našim důležitým úkolem je právě porozumění, postihnoutí jejich významu. (Slavík, 1997, s. 28) Je dobré se snažit v našem dnešním světě odhalit stálou opakovanost toho, co již v minulosti bylo a nyní stále je. Přijmout „věčný návrat“, přijmout „mýtus věčného návratu“. Mýtus a mytologické příběhy tu byly odjakživa. V podstatě vydláždily cestu člověka, daly mu směr. Člověk se ale odtrhl od tohoto pradávného proudu, stal se sluhou svého rozumu. Začal o světě uvažovat jinak (rozumově), začal se více zajímat o budoucnost než přítomnost a minulost. Začal „budovat nový svět“ ne na novém vnitřním poznání (Návratu), ale na nových technologiích a závodech ve vědeckém pokroku. Zapomněli jsme přitom na tichý tok pradávné řeky, která započala téci v mýtické době a která ústí do duše každého člověka (pokud si to během života uvědomí). Jung píše, že se z této řeky v duši člověka rodí mýty. Rodí se tam, a do lidské duše by se měly opět navracet, ve chvíli Návratu, kdy se člověk opět na ten pradávný tok napojí.

Psala jsem o symbolech a o obrazech, jako o niti, která nám v tom může pomoci, když se budeme snažit pochopit, pátrat v jejich významech, snažit se být otevřeni věcem, které vyprávějí. Umění a umělecká díla uchovávají svědectví doby, jsou takovou kronikou světa, která zaznamenává chápání doby, ve které dílo vzniklo, vždy se snaží věci nějak

reflektovat a dále sdělovat. Snaží se navázat komunikaci s lidmi a třeba jim někdy otevřít oči, anebo navodit otázku (zamyšlení).

Jednou jsem slyšela v galerii někoho říkat, že dobré umělecké dílo je to, které klade nějakou podstatnou otázku. Francouzský malíř Paul Gauguin, pojmenoval svůj obraz – *Odkud přicházíme? Co jsme? Kam jdeme?* To je myslím ta základní otázka, na kterou si musíme každý sám ve svém životě odpovědět.

Umělecké dílo by mělo zůstat neuzavřené, měl by v něm zůstat prostor pro to, co může „přijít“, takové pootevřené dveře, které, „čekají“ na to, co za nimi bude nalezeno. (Lyotard, 2002, s. 33) Kdyby dílo bylo uzavřeno, nedalo by se v něm již nic nalézat, nemělo by již svou přitažlivost. Přitažlivost, která působí díky neprozkoumanému, neobjevenému. Nečeká na nás právě za těmito pootevřenými dveřmi otázka? Třeba jedna z otázek, které jsem zde již zmínila. Na tyto velké základní otázky již hledali samozřejmě odpovědi i velcí umělci. Zmínila jsem již Gauguina. Krásnou odpovědí na otázku Návratu je Homérův příběh o Odysseovi, kterého Athéna proměnila v potulného žebráka, aby ho po návratu domů na Ithaku nikdo nepoznal. Odysseus byl ale poznán svým psem díky pachu a starou chůvou podle jizvy na noze. Jediný jeho syn Télémachos uvěřil svému otci na slovo, když mu prozradil, že je Odysseus. (Lyotard, 2002, s. 7) Tento příběh vypráví o Návratu, ale vypráví také o těžkosti a důležitosti Rozpomenutí se. Vypráví o Obrazech, které nám jsou sice někde hluboko uvnitř známé, ale musíme se na ně na základě nějakého podnětu (umělecké dílo, cesta, zásadní životná situace...) rozpomenout. Avšak především tento mýtický příběh vypráví o Proměně. O tom, že Odysseus se vrátit z cesty proměněn - zvnějšku (zestárl, šaty měl ošuntělé, vlasy prořídle, zuby vypadané, přišel o holi...) a přesto byl někým poznán, podle vnějších znaků, podle jizvy, podle pachu., ale především ho ta Cesta – Návrat změnil vnitřně. Tato proměna byla ta zásadní, tato proměna odpovídá na ty základní otázky – Odkud? Kam? ... a hlavně proč svým životem jdu?

Tuto vnitřní proměnu člověka (jeho duše) nabízí i umění. Katarzi.

Popis didaktického úkolu

Návrh na didaktický projekt se týká tématu Návratu a přiblížení kultur. Budeme se tímto snažit přiblížit primitivním kulturám, porozumět jejich umění a symbolům v nich ukrytých. Jedná se o výtvarnou hru, kdy si se skupinou lidí (děti) budeme hrát na pravěké malíře, kteří zaznamenávají svůj život a příběhy do jeskyní. Hledají v záhybech (tvarech) kamenů podobizny zvířat, podobizny lovců... Jeskynní malby jsou velmi spojené se symboly. Můžeme jich v jeskynních malbách nalézt mnoho. Malby totiž byly spojeny s rituály a obřady, šlo o proces, kde se „účastníci“ rituálu snažili například spojit s nějakým zvířetem, kterého se chystali ulovit, nebo mu chtěli poděkovat. Rituál také mohl vést k zajištění hojnosti úrody. Symboly jim umožňovaly „zpřítomnění“ onoho živočicha či boha, mělo to pro ně velmi hluboký význam. Vyvolávali Obrazy, mysleli v Obrazech a uměli s nimi pracovat.

Zkusíme se takto i atmosférou přenést do doby pravěku, do jeskyně – Budeme potřebovat velký balící papír, který se zmuchlá tak, aby v něm právě vzniklo co nejvíce záhybů. Poté se papír nalepí na stěnu. Je dobré, když se zhasne a po jednom se chodí k papíru pouze se svíčkou. Ten, kdo je u papíru, stěny jeskyně, si svítí na různá místa papíru. Hledá, tak jako pravěký člověk, co mu různé tvary (které vznikají ať už přehybem papíru nebo světlem dopadajícího od svíčky) připomínají. Když najde něco konkrétního zvýrazní to úhlem či rudkou a předá svíčku dalšímu. Takto se pokračuje, dokud se nevystřídají všichni, dokud se všichni nějak neotisknou do „jeskyně“ a nezaplní se celý papír. Můžeme začít i tím, že stejně tak jako pravěcí lidé začneme malovat jen namočenými prsty do barev, dělat jen nepravidelné čáry, ze kterých – stejně jako ze záhybů papíru, budou vznikat tvary zvířat a ty budeme pomalu domodelovávat.

Vznikne tu nějaký příběh, který může být následnou debatou ještě více oživen.

Témata k debatě: O čem jednotlivé symboly na vzniklém obraze vyprávějí, co můžeme na tomto základě říci o dané kultuře, jaké symboly tak mohly znázorňovat? Proč bylo již pro pravěkého člověka umění důležité, co mu mohlo přinášet v souvislosti s naším vlastním prožitkem z tohoto „tvoření“? Společné zamyšlení nad otázkou, jak je možné že „primitivní“ člověk měl tu schopnost tak kvalitně a přesně zobrazovat svět kolem sebe? Jestliže pravěký člověk byl schopen vytvořit takto složitá umělecká díla, pak nemohl být

„primitivní“ ve smyslu ani intelektuálním ani uměleckém. *Naopak musel stát na vrcholu vývoje, který se dosud nepodařilo překonat. (Lommel, 1972, s. 15)* Možná se nám tímto společným tvořením jeskyně, „přenesením“ se tam, podaří přiblížit do duševního světa prehistorického člověka, zkoumat společně, jak asi jeho duševní svět mohl vypadat. Pokusíme se navrát tam, kde kulturní vývoj započal.

Zajímavé je také zamyšlení se na tím, jak velký význam mělo pro pravěkého člověka symbolické vyobrazení zvířete, jak velkou váhu tomuto zobrazení dával, proč věřil, že skrze symbol zvířete, se lze na ono zvíře napojit. Tím, že vytvořil jejich obraz, doufal, že získá kontrolu na duchovní silou zvířete. Obrazy tak byly magickým prostředkem. Pravěký člověk se snažil pochopit své okolí a svůj život vykonáváním symbolických aktů a symbolického zobrazování. (Lommel, 1972, s. 19) Právě tehdy tedy měl symbol a Obraz velmi důležitý až magický význam.

obr. 1 (Karolína Novotná, 2021. vlastní archiv)

obr. 2 (Karolína Novotná, 2021. vlastní archiv)

obr. 3 (Karolína Novotná, 2021. vlastní archiv)

obr. 4 (Karolína Novotná, 2021. vlastní archiv)

Zkoušela jsem toto vytváření jeskyně se třemi skupinami lidí, Skupina č.1 byli děti ve věku od 11 do 14 let, skupina č.2 byli lidé v mém věku a skupina č. 3 byla moje rodina (rodiče, babička a sourozenci). Bylo zajímavé pozorovat, jak se toto „cvičení“ samo rozvíjí a samo utváří v průběhu, právě podle toho, s jakou skupinou se provádí. S dětmi jsme se více zaměřili na tu výtvarnou část, prohlíželi jsme si předtím fotografie nalezených maleb v jeskyni Altamira nebo v Lascaux, abychom měli nějakou inspiraci pro vlastní tvoření a hledání.

Jeskyní malby, Altamira, Španělsko „Jeskyně rukou“ ve Španělsku

Se skupinou mladších školních (ale i předškolních) dětí by bylo dobré si popovídat více o způsobu života pravěkých lidí, představit jim například ilustrace českého malíře a

ilustrátora Zdeňka Buriana a „vydat“ se s nimi společně na cestu za poznáváním pravěkých lovců a sběračů.

Kdežto se skupinou lidí mého věku i s rodinou se nám otevřelo velké téma, a to téma Platónské jeskyně. Povídali jsme si na téma „mýtus“ a také konkrétně o mýtu a jeskyni.

K malování a hledání obrazů jsme si předčítali Platónův dialog mezi Glaukónem a Sókratem. Je tedy možné tento úkol přizpůsobit různým skupinám podle toho, se kterou právě pracujeme. A aby účastníkům toto setkání přineslo zážitek nejen nejen výtvarný,

dá se propojit s jinými předměty (obory).

Alternací k malování úhlem či rudkou, může být (pokud je na to čas a prostor) malování hlínou. Lze si nasbírat různé odstíny hlíny – hnědou, červenou, bílou, černou... Hlína se přecedí přes sítko a smíchá se s vodou – vznikne nám šlikr. Nanášet je možné štětcem, špachtlí, ale i přímo rukou. Můžeme tady více pracovat s otisky (např. rukou) a siluetou našeho těla, zanechávat na papíře (jeskyni) nějakou svou stopu. Třeba právě tak, jak jsem popisovala u Any Mendiety a jejich Siluet. Skrze hlínu (materií) se můžeme více propojit s prvými /“primitivními“/ počiny výtvarného umění. Ana Mendieta některé své siluety „umístovala“ právě do jeskyň. Tyto její díla působí tak, jako by tam opravdu byly již od pravěku. Byla to série „Kamenných žen“, které byly vytesány do vápencových jeskyň v národním parku Escaleras de Jaruco.

AnaMendieta – Siluety, Escaleras de Jaruco

Popis výtvarného projektu

Knížka „Návraty v obrazech“ textově vychází z tématu bakalářské práce „ O mýtu a věčném návratu v umění“. Snažím se v ní vyzdvihnout podstatu práce, hlavní stěžejní myšlenky a propojit je s obrazovou částí, aby lépe ony myšlenky ilustrovala. Jsou tu texty od Carla Gustava Junga, od Miroslava Petříčka a samozřejmě od Mircii Eliadeho. Snažím se ilustracemi a celkovým pojetím knížky vše spojit v jeden celek, v jednu myšlenku. Pracuji se symbolem kruhu, který je ústředním grafickým a stále se opakujícím motivem.

Kruh symbolizuje pává jednotu a celek, zároveň je symbolem času a jeho nekonečnosti, nekonečnosti života ve věčném opakování. Zároveň může zjednodušeně být symbolem klubka, ze kterého se odmotává nit. Některé stránky jsou právě plné čar zamotaných do sebe, někde jsou bludiště, někde je srovnání našich archetypálních představ se skutečností, někde se prolínají věci minulé s věcmi přítomnými... ale všechno to nějak poukazuje ke kruhu, ke stálému návratu, k opakování, k napodobování, k praobrazům. Velmi důležité se zde stává téma Cesty. Čáry jsou cesty životem, které se různě kříží, potkávají, míjí, jdou souběžně anebo se navracejí do stejného bodu, do počátku. My jsme poutníky a těmito cestami kráčíme, hledáme v bludišti tu správnou, po které se vydat. Jako u mnoha jiných národů, také u Keltů byl symbol kruhu (kola) velmi důležitý. Představoval pro ně symbol roku. Uctívali rok jako posvátný kruh pro jeho stálé opakování. Tento cyklický čas je spojen s vegetačním opakováním. Stálý koloběh narození, smrti a znovuzrození.

Stránky jsou tištěny na průhledný (pauzový) papír, a to proto, že zde vznikají průhledy, které demonstrují spojitost všeho se vším. Vše se trochu překrývá, každá „stránka“ má vliv na ty ostatní, vše se je myšleno jako celek, který spolu neustále komunikuje.

Stejně jako v teoretické části bakalářská práce je začátek věnován Ariadnině niti, tak i praktická část – kniha tímto antickým mýtem začíná. Mýtus o Théseovi a Ariadně je tu uveden celý, vyzvedává tak téma labyrintu, které je v mýtu stěžejním motivem. Proto mu je na prvních stránkách věnován velký prostor.

Labyrint je naplánovaným chaosem. Můžeme říci, že je tedy zároveň chaosem i řádem, je cestou do středu i návratem.

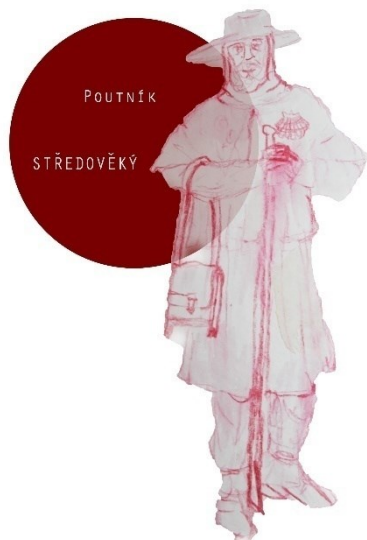

Labyrint a cesta labyrintem je takovou parafrází cesty životní. Za každou zatáčkou může být něco nového a nečekaného. V mýtu o Théseovi zná cestu labyrintem málokdo, a komu by se nedovoleně podařilo dostat se do středu, nedostane se již zpět.

Pouze Théseus má to štěstí, že od Ariadny dostane darem klubko, které po cestě odmotává a díky němu, se dostane z labyrintu ven.

Dalšími stránkami krácejí poutníci – poutník dnešní a poutník dřívější, kteří procházeli a procházejí labyrintem světa....

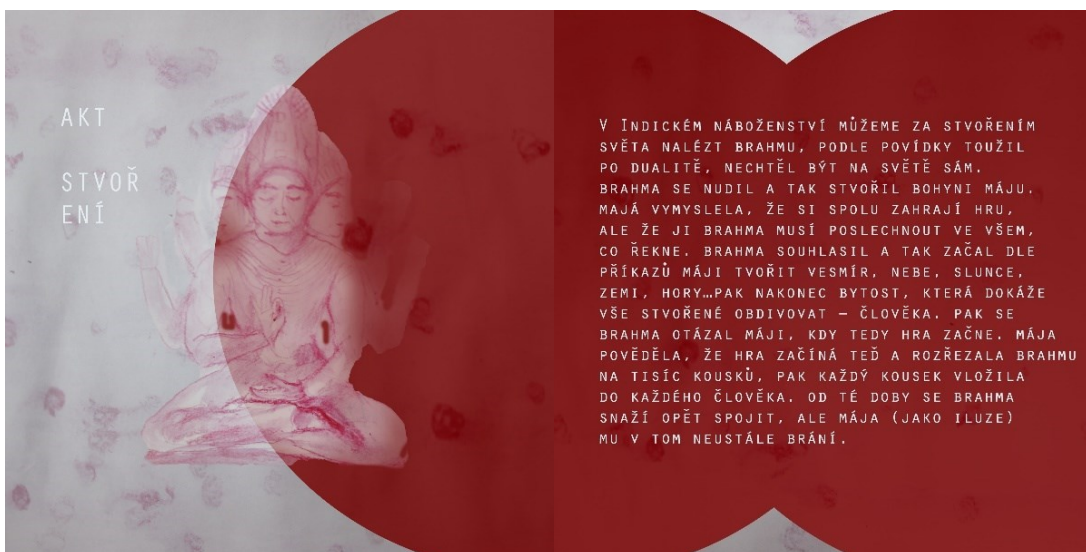

Člověk se do světa musí vydat, musí hledat, putovat... Protože jedině tak může objevovat všechny své možnosti, může dosáhnout své identity a pochopení sebe sama. Někdy je to i za cenu toho, že se ve světě (v labyrintu) ztratí a pak bude nacházet cestu zpět.

ČERVENÁ KARKULKA
MŮŽE BÝT SYMBOLEM
LIDSKÉ DUŠE,
KTERÁ MUSÍ PROJÍT
TEMNÝM LESEM.

Přes labyrinty a poutníky se dostáváme zpět k počátku... Jak jsem již výše uvedla, mýtů o počátku světa je mnoho. Já jsem v knížce zmínila ten indický, o Brahmovi, ten je blízký každému poutníkovi.

AKT
STVOŘENÍ

V INDICKÉM NÁBOŽENSTVÍ MŮŽEME ZA STVOŘENÍM SVĚTA NALÉZT BRAHMU, PODLE POVÍDKY TOUŽIL PO DUALITĚ, NECHTĚL BÝT NA SVĚTĚ SÁM. BRAHMA SE NUDIL A TAK STVOŘIL BOHYNĚ MÁJU. MÁJÁ VYMYSLELA, ŽE SI SPOLU ZAHRAJÍ HRU, ALE ŽE JI BRAHMA MUSÍ POSLECHNOUT VE VŠEM, CO ŘEKNE. BRAHMA SOUHLASIL A TAK ZAČAL DLE PŘÍKAZŮ MÁJI TVOŘIT YESMÍR, NEBE, SLUNCE, ZEMI, HORY...PAK NAKONEC BYTOST, KTERÁ DOKÁŽE VŠE STVOŘENÉ OBDIVOVAT – ČLOVĚKA. PAK SE BRAHMA OTÁZAL MÁJI, KDY TEDY HRA ZAČNE. MÁJA POVĚDĚLA, ŽE HRA ZAČÍNÁ TEĎ A ROZŘEZALA BRAHMU NA TISÍC KOUSKŮ, PAK KAŽDÝ KOUSEK VLOŽILA DO KAŽDÉHO ČLOVĚKA. OD TĚ DOBY SE BRAHMA SNAŽÍ OPĚT SPOJIT, ALE MÁJA (JAKO ILUZE) MU V TOM NEUSTÁLE BRÁNÍ.

Rozdělení jednoty v mnohost, která se opět snaží spohjit v jednotu.

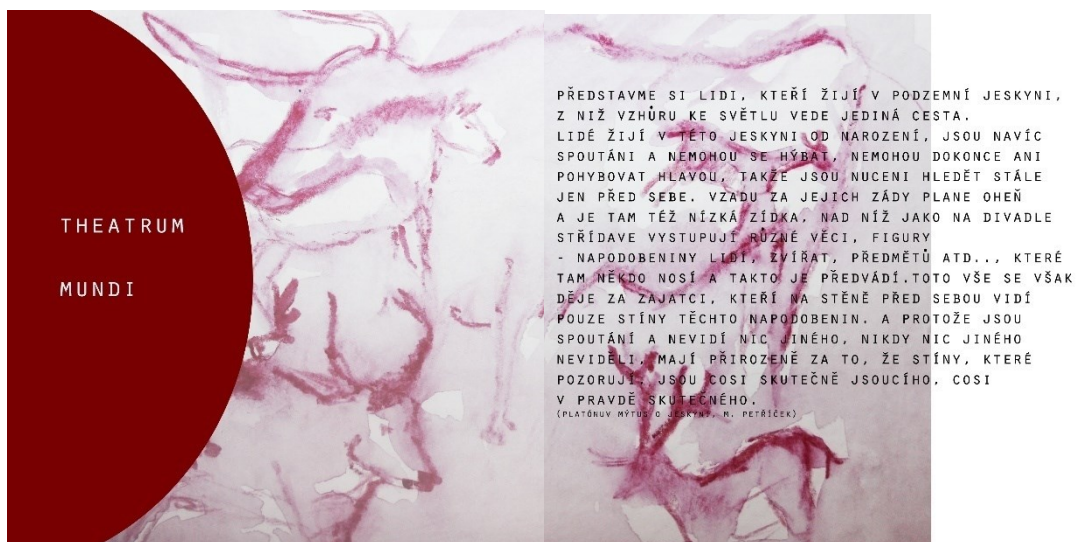
Dnešní svět a „kult mnohosti a individuality“.

..

V bakalářské práci jsem zmínila, že stvoření můžeme pozorovat každý den nejen kolem sebe, ale i v sobě (myšlenka, pocit). Stále něco nového vzniká a zároveň zaniká. Stále se něco rodí a umírá...a znova rodí...

V knížce se také navracíme do Platonské jeskyně, k Obrazu lidí, kteří pozorují stínové divadlo a domnívají se, že stíny jsou skutečností...

U pozorování obrazů vnímám různé pohledy na svět, mnohost pravd a názorů, rozdílnost (mnohost) světů, které se spolu navzájem střetávají při každém novém setkání s člověkem či s uměleckým dílem. V těchto chvílích se člověk na chvíli stává součástí jiného světa a poté se vrací do toho svého, obohacen o nový prožitek, o nové poznání.

V každém „možném světě“ a na každé naše pozorování – utváření vlastního Obrazu, působí Obrazy minulé, vlastní zkušenosti a zkušenosti, které jsou v kolektivním nevědomí. Působení archetypu.

UMĚNÍ BYLO OD SVĚHO POČÁTKU RITUÁLNÍ A OKULTICKOU ZÁLEŽITOSTÍ, BYLO VELICE POZNAMENÁNO MÝTY A MÝTICKÝM SVĚTEM. PRVNÍ UMELECKÉ VÝTVORY BYLI VELMI STYLIZOVANÉ A ZAMĚROVALY SE NA PRAVZOR. DÍLA SE SNAŽILA ZACHYTIT ARCHETYP. PRADEBRAZ V UMĚNÍ TEDY ŠLO O ZPŘÍTOŇNĚNÍ PRAUDÁLOSTI, O NOVÝ POHLED, NOVĚ UCHOPENÍ MINULOSTI.

MYTOLOGICKÝ
ARCHETYP
MATKY

Člověk díky Obrazům, které nachází na své cestě labyrintem, hledá a nalézá otázky a odpovědi. A tak i samotná výtvarná díla by měla otázky přinášet, podněcovat zamyšlení. Člověk takto může „vyjít“ ze setkání s obrazem proměněn. Katarze.

Jak poznáme, že se něco navrácí? Jak můžeme rozeznat, že se setkáváme s něčím, co už je Návratem? Jak a kdy se k Návratu obrátit?

Homérova se Odyssei vydal na Cestu a rozhodl k Návratu. Vrací se domů pozměněn (zvnějšku i uvnitř). Cesta (i Návrat) ho změnila především vnitřně. Tato proměna byla ta zásadní, tato proměna odpovídá na základní otázky – Proč, odkud a kam svým životem jdu?

Stejně jako má bakalářská práce je i tato knížka protkána (jako nití) čtyřmi krátkými promluvami elektromontéra M.K., který vše, o čem jsem tu psala, převyprávěl „jazykem života“ (životní zkušeností) a vlastním prožitkem. Promluvy M.K. hovoří o mýtu, Návratu i Obrazu.

Seznam použitých informačních zdrojů

BENOIST, Luc. *Znaky, symboly, mýty*. Praha: Victoria Publishing, 1995. Vědět víc (Victoria Publishing). ISBN 80-85865-49-1.

BERGER, John, Sven BLOMBERG, Chris FOX, Michael DIBB a Richard HOLLIS. *Způsoby vidění*. V Praze: Labyrint, 2016. Labyrint fresheye. ISBN 978-80-87260-78-4.

BETTELHEIM, Bruno. *Za tajemstvím pohádek: proč a jak je číst v dnešní době*. Přeložil Lucie LUCKÁ. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1172-3.

ELIADE, Mircea. *Mýtus o věčném návratu: archetypy a opakování*. Třetí vydání. Přeložil Eva STREBINGEROVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2019. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-353-7.

HEJDÁNEK, Ladislav. *O umění*. Praha: OIKOYMENH, 2014. ISBN 978-80-7298-499-2.

HRADIL, Radomil a Rudolf STEINER. *Klíč k pohádkám: jak porozumět pohádkám a jejich obrazům*. Hranice: Fabula, 2016. ISBN 978-80-87635-52-0.

JUNG, Carl Gustav a Helmut BARZ. *Výbor z díla*. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1997. ISBN 80-85880-16-4.

JUNG, Carl Gustav. *Člověk a duše*. Praha: Academia, 1995. ISBN 80-200-0543-9.

LOMMEL, Andreas. *Pravěk a umění přírodních národů*. Praha: Artia, 1972. Umění světa.

LYOTARD, Jean-François a Přemysl MAYDL. *Návrat a jiné eseje*. Přeložil Ladislav ŠERÝ, přeložil Miroslav PETŘÍČEK. Praha: Herrmann, 2002.

LYOTARD, Jean-François. *O postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem : Postmoderní situace*. Praha: Filozofický ústav AV ČR, 1993. Základní filosofické texty. ISBN 80-7007-047-1.

PETŘÍČEK, Miroslav. *Myšlení obrazem: průvodce současným filosofickým myšlením pro středně nepokročilé*. Praha: Herrmann, 2009. ISBN 978-80-87054-18-5.

PETŘÍČEK, Miroslav. *Úvod do (současné) filosofie*. Praha, 1992.

PUHVEL, Jaan. *Srovnávací mythologie*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. Mythologie. ISBN 80-7106-177-8.

ROSENTHAL, Stephanie, AnaMendieta: *Traces*, HaywardPublishing 2014.

SLAVÍK, Jan. *Od výrazu k dialogu ve výchově: artefiletika*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-437-3.

ŠTECH, V. V. *Umění?: proč a k čemu?*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960. Teorie a kritika (SNKLHU).

WATTS, Alan. *Mýtus a rituál v křesťanství*. Přeložil Jan ČULÍK. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka, 1993. ISBN 80-85880-09-1.

WILLIS, Roy G. *Mytologie světa: ilustrovaný průvodce*. Praha: Slovart, 1997. ISBN 80-7209-034-8.

ŽENATÁ, Kamila. *Obrazy z nevědomí: práce v arteterapeutické skupině*. Vyd. 2., (V nakl. Kolem 1.). Praha: Kolem, 2015. Arteterapie a sebezkušenost. ISBN 978-80-905949-0-6.

Joseph Beuys – umělec šamanem – Mozaika. Mozaika [online]. Copyright © 2021 Atelier Mozaika [cit. 06.03.2021]. Dostupné z: <https://maloo-test.portalgate.cz/blog/blog/joseph-beuys-umelec-samanem/>

Seznam příloh (obrázků)

Příloha 1 – Labyrinty

Labyrinty vytvořili lidé v mém okolí.

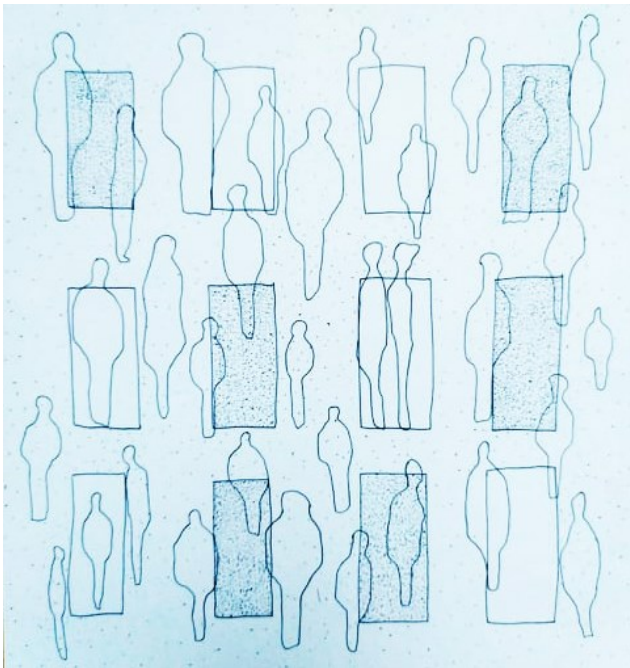
Tereza Smrčková

Jiří Chvátal

Ondřej Novotný

Jana Pufflerová

Denis Mitrović